

Tadeusz Koszarowski – wielka postać polskiej onkologii

Tadeusz Koszarowski urodził się w 1915 r. w Brazylii, w rodzinie zamożnych polskich emigrantów – ojciec prowadził rozległe interesy handlowe. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zapadła decyzja o powrocie do kraju. Po długiej i niepozbawionej nieprzewidzianych zdarzeń podróży, początkowo statkiem, a potem przez zniszczoną, powojenną Europę, w 1920 r. Koszarowski znaleźli się w Warszawie.

Tadeusz ukończył Gimnazjum Księża Marianów na Bielanach w 1928 roku i Państwowe Gimnazjum im. T. Rejtana w 1933. Czynnie i z dużym powodzeniem uprawiał sport – w okresie studenckim dwukrotnie z drużyną koszykówki zdobył srebrny medal na olimpiadach akademickich (1935 w Budapeszcie i 1937 w Paryżu). W przededniu wojny, wiosną 1939 r. ukończył Wydział Lekarski Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

W kampanii wrześniowej znalazł się w grupie „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga. Krótko przebywał w niewoli. Po powrocie do Warszawy udało mu się zdobyć pracę: „Zgłosiłem się do Szpitala Wolskiego w jesieni 1939 r. Otrzymałem stanowisko tzw. płatnego stażysty, z całodziennym wyżywieniem, pensją miesięczną 30 zł... pozwolono mi nocować w pokoju koło prosektorium... zacząłem pracować na chirurgii...” (1). W tamtych dniach była to propozycja nie do pogardzenia.

Został asystentem Oddziału Chirurgicznego dra Józefa M. Piaseckiego. Spotkał tam doświadczonego chirurga, późniejszego przyjaciela, Leona Manteuffla. Manteuffel popołudniami przyjeżdżał do Instytutu Radowego na Wawelską na konsultacje i operacje (2). Niekiedy zabierał ze sobą młodszego kolegę: „Przyszedłem do Instytutu w 1941 r., kiedy chirurgia onkologiczna wyglądała, jak by jej właściwie nie było, było to coś zupełnie dodatkowego do pomocy radioterapeuty” (3). Takie były pierwsze spotkania Tadeusza Koszarowskiego z chirurgicznym leczeniem nowotworów.

Szpital Wolski stał się wkrótce ośrodkiem wielorakich działań konspiracyjnych. Koszarowski m.in. prowadził zajęcia ze słuchaczami tajnych studiów lekarskich (4). W listopadzie 1943 r. został aresztowany i osadzony na Pawiaku. Wspominał: „W nocy mieściliśmy się na podłodze tylko leżąc wszyscy na boku, razem się obracając... Dniem chodziliśmy w kółko. Rano wyjeżdżali wybrani na przesłuchanie na Szucha, inni, blisko południa – na „czapę”, wczesnym popołudniem – „w transport”. I to stałe nasłuchiwanie zbliżających się kroków i brzęku kluczy. Czy to już ja?” (5).

Dzięki staraniom władz konspiracyjnych został zwolniony. Podjął wówczas pracę, z prawem zamieszkania, jako lekarz w fabryce Wedla. W chwili wybuchu Powstania znalazł się na brzegu praskim. Po dojściu frontu do linii Wisły, w grudniu 1944 r. przyjął propozycję ówczesnego prezydenta miasta płk. Mariana Spychalskiego i objął funkcję dyrektora Wydziału Szpitalnictwa, początkowo dla Pragi; w perspektywie miało to dotyczyć całej Warszawy.

Po usunięciu Niemców z Warszawy zimą 1945 r. Koszarowski nadzorował odbudowę szpitali również na lewym brzegu Wisły, w tym – spalonego w Powstaniu Instytutu Radowego. Powrócił też na Oddział Chirurgiczny Szpitala Wolskiego kierowany przez przyjaciela i mentora – Leona Manteuffla.

W 1948 r. zorganizował i zainicjował działalność chirurgiczną w odbudowanym Instytucie przy ul. Wawelskiej. Operowano jedynie popołudniami (6). Początkowo w zespole chirurgicznym znaleźli się jeszcze Witold Rudowski i Waław Sitkowski, konsultantem był Leon Manteuffel (7). Mimo niezwykle trudnych warunków wprowadzano nowe techniki operacyjne. Pierwsze wycięcie płuca z powodu raka wykonał Koszarowski w zaledwie 4 lata po pierwszej pneumonektomii Manteuffla (w której sam zresztą brał udział w Szpitalu Wolskim): „Operacja została wykonana w warunkach popołudniowej pracy oddziału, w tym czasie nie było stałego dyżuru chirurgicznego. Kierownik oddziału, mieszkający na terenie Instytutu, pełnił rolę stałego dyżuranta...” (8).

Działalność chirurgiczna rozwijała się szybko. Wykonano pierwsze doszczętne operacje w nowotworach odbytnicy i odbytu (brzuszo-kroczone i brzuszo-krzyżowe), wprowadzono elektrochirurgię (1948), operacje doszczętne w nowotworach ginekologicznych (1950), resekcje tkanki płucnej i przełyku (1951) i nowatorskie wówczas przetoczenia (9-13). W kolejnych latach inicjowano wyłuszczenia kończyn, m.in. międzyłopatkowe, usuwanie węzłów przymostkowych w raku piersi, usuwanie nadnerczy w zaawansowanym stadium tego nowotworu (1957). Początkowo znieczulenia wykonywali sami chirurdzy, w 1959 r. zatrudniono pierwszego anestezjologa. Szczegółowy opis osiągnięć w kolejnych latach, często pionierskich w skali kraju, zawiera osobna publikacja (7).

Tadeusz Koszarowski uzyskał doktorat w 1948 r., docenturę w 1954, a tytuł profesora – w 1961. Wicedyrektorem Instytutu Onkologii został w 1952 roku i pełnił tę funkcję przez dwadzieścia lat. Również przez dwadzieścia lat (1953-73) był konsultantem krajowym ds. onkologii. Od 1972 r. był Dyrektorem Instytutu Onkologii, do

Fot. 1. Dr Leon Manteuffel, dr Tadeusz Koszarowski w Instytucie Radowym przy ul. Wawelskiej – rok 1942 lub 1943.

przejścia na emeryturę w 1985. Kierowana przez niego Klinika stała się głównym ośrodkiem szkolenia w chirurgii onkologicznej, miejscem, gdzie tę specjalność w Polsce stworzono (14). Wiele jego współpracowników objęło samodzielne placówki, niektórzy uzyskali tytuły profesorskie. Obejmując stanowisko Dyrektora, przekazał kierownictwo Kliniki doc. Andrzejowi Kułakowskiemu.

Należy przypomnieć, że to Koszarowski już w latach 50. sformułował i podał definicję onkologii: „Onkologia jest to nauka o etiologii, patologii, epidemiologii, zapobieganiu i wczesnym wykrywaniu nowotworów złośliwych, skojarzonym leczeniu chorych na raka, opiece nad nieuleczalnie chorymi oraz organizacji walki z rakiem” (15). Po jego programowym referacie na Kongresie Międzynarodowej Unii Przeciwrakowej w Tokio w 1966 r. „przyjęto w zasadzie pogląd o potrzebie powstania interdyscyplinarnej specjalności – onkologii – zorganizowanej w sieci tzw. „komprehensywnych centrów” obejmujących pod jednym dachem wszystkie stosowane w zwalczaniu nowotworów metody badawczo-lecznicze, metodyczno-organizacyjne i profilaktyczne” (16). Takie centra są do dziś uznawane za najskuteczniejszy model klinicznego ośrodka walki z rakiem.

W latach 1962-68 był Prezesem Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, najważniejszej wówczas interdyscyplinarnej organizacji lekarzy w kraju. Wspólnie z prof. Józefem Towpikiem i prof. Józefem Boguszem zainicjowali w 1967 r. wydanie pierwszych po wojnie „Zasad etyczno-deontologicznych Polskiego Towarzystwa Lekarskiego”, znowelizowanych w 1977 jako „Zbiór zasad etyczno-deontologicznych polskiego lekarza” (17). Była to przez dziesięciolecia jedyna taka publikacja, powszechnie uznawana i ceniona, wręczana absolwentom Wydziałów Lekarskich wraz z dyplomem.

Fot. 2. Zespół Kliniki Chirurgii Onkologicznej, rok 1962. Od lewej dr Marek Królikiewicz, dr Jerzy Meyza, dr Dorota Niemand, prof. Tadeusz Koszarowski, dr Hanna Werner-Brzezińska, Maria Sowacka (sekretarka), dr Tadeusz Lewiński, Danuta Krotkiewska (instrumentariuszka, kierowała Blokiem Operacyjnym), dr Albert Gerlach. Kłęczą: dr Andrzej Kułakowski, dr Czesław Górski.

Nie pamięta się dziś, że to Koszarowski jako pierwszy w Polsce zainicjował operacje oszczędzające w raku piersi: 32 takie zabiegi wykonane zostały w latach 1965-66, niestety, nie zostało to udokumentowane publikacjami (18).

Poza chirurgią interesował się bardzo dziedziną, która wówczas w Polsce jeszcze nie istniała – epidemiologią nowotworów. Zorganizował pierwszy w kraju Centralny Rejestr Nowotworów (1953), a później – Zakład Organizacji Walki z Rakiem i sam objął jego kierownictwo (15, 19). Doprowadził do powstania Pracowni Epidemiologicznych w Oddziałach Instytutu w Gliwicach i Krakowie. Uzyskane dane o gwałtownie rosnących zachorowaniach na nowotwory i prognozy do końca XX wieku wskazywały niezbicie na konieczność powstania nowego ośrodka walki z rakiem. Znając lepiej od innych rosnącą liczbę zachorowań, z wyprzedzeniem przewidywał konieczność stworzenia nowych łóżek onkologicznych. Już w latach 60. planował powstanie ogólnopolskiej sieci placówek onkologicznych i nowoczesnego, dużego Instytutu Onkologii w Warszawie (20).

Dokładny opis starań i wysiłków, trwających kilka dziesiątków lat, które doprowadziły do powstania Centrum zawarł w książce „Dać świadectwo prawdzie” (16). Tytuł nie był przypadkowy. Nie powinno budzić niczyjej wątpliwości, że ten największy w kraju ośrodek walki z rakiem: ponad 50 000 hospitalizacji i ok. 330 000 konsultacji ambulatoryjnych tylko w samym 2009 r. (21), powstał w ogromnej mierze dzięki wizji, pasji i determinacji prof. Tadeusza Koszarowskiego. On sam tak to podsumowywał: „Po ponad 30 latach od początku planowania, projektowania i realizacji powstał piękny i funkcjonalnie udany ośrodek walki z plagą chorób nowotworowych, zawierający kompleks 14 budynków związanych w organiczną całość... odpowiada wszystkim współczesnym wymaganiom i służyć będzie obecnemu i przyszłemu pokoleniom w dwudziestym pierwszym wieku. Niewątpliwie jest to dzieło powstałe w wielkim trudzie i w bardzo trudnym okresie dziejowym. Jesteśmy szczęśliwi, że mogliśmy tego dokonać” (16).

Fot. 3. Dyrektor Instytutu Onkologii z zespołem najbliższych współpracowników, rok 1976. Siedzą od lewej: prof. Zofia Dańczak-Ginalska – Kierownik Zespołu Nowych Technik w Radioterapii, prof. Maria Dąbska – Kierownik Zakładu Patologii Nowotworów, prof. Tadeusz Koszarowski, prof. Ludwika Tarłowska – Kierownik Kliniki Ginekologii Onkologicznej, prof. Jan Buraczewski – Kierownik Zakładu Radiodiagnostyki. Stoją od lewej: prof. Janusz Szymendera – Kierownik Zakładu Medycyny Nuklearnej, inż. Jerzy Rybicki – Zastępca Dyrektora ds. Administracyjno-Ekonomicznych, dr Ryszard Sosiński – Zastępca Dyrektora ds. Organizacyjnych, prof. Andrzej Kułakowski – Kierownik Kliniki Chirurgii Onkologicznej i Zastępca Dyrektora ds. Klinicznych, prof. Jan Steffen – Kierownik Zakładu Immunologii i Zastępca Dyrektora ds. Organizacji i Koordynacji Prac Badawczych, prof. Helena Gadomska – Kierownik Zakładu Informacji i Dokumentacji Naukowo-Badawczej, prof. Olga Mioduszevska – Kierownik Samodzielnej Pracowni Patomorfologicznych Technik Specjalnych, prof. Zbigniew Wronkowski – Kierownik Zakładu Organizacji Walki z Rakiem i Epidemiologii Nowotworów.

Koszarowski doceniał i popierał tworzenie i rozwój kolejnych specjalności onkologicznych, np. ginekologii onkologicznej (22). Wysoko cenił też udział nauk podstawowych – w planach nowego Centrum Onkologii na Ursynowie przewidziano osobny budynek dla zakładów teoretycznych, a podstawową kadrę miał zapewnić zespół pracowników naukowych z Oddziału Instytutu w Gliwicach pod kierunkiem członka Polskiej Akademii Naukowej prof. Mieczysława Chorażego (20).

Był inicjatorem, autorem lub redaktorem podstawowych monografii mających w Polsce charakter pionierski (23-25). Podręcznik chirurgii onkologicznej przetłumaczony został na język angielski i rozpowszechniony przez znane międzynarodowe wydawnictwo (26).

Monografia „Epidemiologia nowotworów złośliwych w Warszawie i wybranych regionach wiejskich...” (27) miała charakter nowatorski nie tylko w kraju, ale po przetłumaczeniu (28) – także w Europie, a oszacowane wtedy prognozy na 2000 rok okazały się całkowicie trafne (15).

Koszarowski nawiązał kontakty międzynarodowe m.in. z Narodowym Instytutem Raka w Bethesda w USA, Międzynarodową Agencją Badań nad Rakiem (IARC) w Lyonie, MD Anderson Cancer Center w Houston oraz – co było równie ważne w tamtych latach – z instytutami w krajach RWPG. Owocowały one przez szereg lat wymianą naukową, stypendiami, niestety później zostały przez następców zaniedbane.

Wizja i towarzysząca jej determinacja prof. Koszarowskiego doprowadziły do stworzenia Programu Rządowego PR-6 „Zwalczanie Chorób Nowotworowych w Polsce”, przekształconego później w Centralny Program Badawczo-Rozwojowy (CPBR). W epoce scentralizowanej gospodarki planowej oba okazały się niezwykle użyteczne, będąc przez wiele lat podstawą działań organizacyjnych (m.in. stworzenia sieci placówek onkologicznych) i naukowo-badawczych.

Profesor był posłem na Sejm, członkiem Rady Naukowej Instytutu Onkologii i Rady Naukowej przy Ministrze Zdrowia, Członkiem Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie, członkiem Rady Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa, Prezesem Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, Przewodniczącym Rady Polskich Towarzystw Lekarskich. Aktywny członek YMCA (*Young Men Christian Association*) przed wojną, po reaktywowaniu tej organizacji w Polsce w 1990 r. został wybrany na Prezesa Rady Krajowej.

Otrzymał liczne odznaczenia, w tym Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski oraz najważniejsze medale polskiego świata lekarskiego – Gloria Medicinae i Medicus Magnus. Wybrany został Członkiem Honorowym Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, Polskiego Towarzystwa Onkologicznego, Towarzystwa Chirurgów Polskich i Polskiego Towarzystwa Chirurgii Onkologicznej. Prestiżowy wykład podczas otwarcia dorocznych Zjazdów PTChO dedykowany jest pamięci twórcy tej specjalności w Polsce.

Spoglądając dziś na skalę i zakres dokonań prof. Tadeusza Koszarowskiego, można bez cienia przesady stwierdzić, że podczas pierwszych czterech powojennych dekad był on wiodącą postacią polskiej onkologii.

Fot. 4. *Finis coronat opus!*

PIŚMIENNICTWO

1. Wesołowski S: Wspomnienie o dr. Józefie Marianie Piaseckim. [W:] Szpital Dobrej Woli – Szpital Wolski 1939-1945. Czytelnik, Warszawa 2004; s. 227.
2. Tarłowska L, Towpik E: Instytut Radowy w Warszawie podczas okupacji i powstania warszawskiego. Nowotwory J Oncol 2003; 53: 74-86.
3. Towpik E: Rozmowa z prof. dr. hab. med. Tadeuszem Koszarowskim, nestorem polskiej onkologii. Nowotwory 2000; 50: 377-381.
4. Brzeziński T, Rudowski W: Chirurgia i chirurdzy polscy w latach II wojny światowej. [W:] Noszczyk W. (red.) Zarys dziejów chirurgii polskiej. PWN, Warszawa 1989; s. 351.
5. Koszarowski T: Urywki wspomnień. Towpik E. (red.) Nowotwory; Warszawa 2006; s. 107-121.
6. Towpik E: *Catalogus illustrium medicorum*. Bibliografia pracowników Kliniki Chirurgii Onkologicznej 1947-1988. Centrum Onkologii, Warszawa 1989; s. 1.
7. Kułakowski A, Towpik E: Czterdzieści lat Oddziału i Kliniki Chirurgii Instytutu Onkologii w Warszawie. Nowotwory 1994; 44: 252-260.
8. Lewiński T: Wspomnienie o profesorze Tadeuszu Koszarowskim. Nowotwory J Oncol 2002; 52: 541-43.
9. Koszarowski T: O rozpoznawaniu i leczeniu raka sutka u kobiet. Pol Tyg Lek 1947; 2: 9.
10. Koszarowski T: Zwalczanie zapaści operacyjnej przetoczeniami osocza. Pol Tyg Lek 1948; 3: 514.
11. Koszarowski T: Leczenie nowotworów złośliwych sromu elektrokoagulacją. Pol Tyg Lek 1949; 4: 524.
12. Koszarowski T, Manteuffel L: Trzy przypadki raka płuc leczone operacyjnie. Pol Arch Med Wewn 1951; 21: 541.
13. Manteuffel-Szoego L, Koszarowski T: Elektro-chirurgiczne leczenie nowotworów złośliwych szczęki górnej. Pol Tyg Lek 1951; 6: 193.
14. Kułakowski A, Towpik E: Surgical oncology in Poland. Eur J Surg Oncol 1991; 17: 561-62.
15. Wronkowski Z: Profesor Tadeusz Koszarowski – twórca polskiej myśli onkologicznej, ze szczególnym uwzględnieniem epidemiologii i organizacji walki z rakiem. Nowotwory J Oncol 2002; 52: 564-68.
16. Koszarowski T: Dać świadectwo prawdzie. Towpik E (red.), Społeczny Komitet Budowy Centrum Onkologii w Warszawie, Warszawa 1998; s. 1-46.
17. Brzeziński T: Polskie Towarzystwo Lekarskie 1951-2001. Wyd. SCRIPT, Warszawa 2001; s. 134-38.
18. Towpik E: Rozmowa z prof. dr. hab. med. Tadeuszem Koszarowskim – nestorem polskiej onkologii. Nowotwory 2000; 50: 377-81.
19. Dziukowa J: Fragmenty wspomnień. Nowotwory J Oncol 2002; 52: 536.
20. Choraży M: Zbudujemy wielki Instytut – spotkania z Profesorem Koszarowskim. Nowotwory J Oncol 2002; 52: 534-535.
21. Sprawozdanie Dyrektora z działalności Centrum Onkologii w 2009 roku. Centrum Onkologii, Warszawa 2010.
22. Zieliński J: Tadeusz Koszarowski – współtwórca polskiej ginekologii onkologicznej. Nowotwory J Oncol 2002; 52: 569-71.
23. Koszarowski T: Onkologia praktyczna w klinice chirurgicznej. PZWL Warszawa 1965.
24. Koszarowski T (red.): Onkologia kliniczna. PZWL Warszawa 1985.
25. Koszarowski T, Kułakowski A, Lewiński T: Chirurgia onkologiczna. PZWL Warszawa 1972.
26. Koszarowski T, Kułakowski A, Lewiński T: Cancer surgery. Urban & Schwarzenberg. Baltimore, Munich 1982.
27. Koszarowski T, Gądomska H, Wronkowski Z, Romejko M: Epidemiologia nowotworów złośliwych w Warszawie i wybranych terenach wiejskich w latach 1963-1972. Zachorowania na nowotwory złośliwe w Polsce – prognozy. Instytut Onkologii im. Marii Skłodowskiej-Curie. Warszawa 1975.
28. Koszarowski T, Gądomska H, Wronkowski Z, Romejko M: Cancer in Poland, City of Warsaw and selected rural areas, 1963-72. Polish Medical Publishers. Warsaw 1977.

Prof. dr hab. med. Edward Towpik
Redakcja Naukowa i Pracownia Historii Onkologii
Centrum Onkologii – Instytut im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie